

Inwentaryzacja kolonii lęgowych mew i rybitw na obszarze Pomorskiego Regionu Ornitologicznego

Instrukcja terenowa

1. Wstęp

Inwentaryzacja kolonii mew i rybitw została przewidziana na 2 sezony lęgowe: 2012 i 2013. Podstawowym celem programu jest zebranie informacji dotyczących występowania kolonii lęgowych, liczby par lęgowych, składu gatunkowego (w przypadku kolonii wielogatunkowych) oraz poznanie charakterystyki siedliskowej poszczególnych kolonii. Ponadto w trakcie inwentaryzacji będą prowadzone obserwacje mające na celu wykrycie lęgów mew białogłowych i romańskich, których gniazdowanie w regionie nie zostało jeszcze stwierdzone. W Pomorskim Regionie Ornitologicznym (PRO) regularnie gniazdują 4 gatunki mew i 4 gatunków rybitw, z czego rybitwa czubata gniazduje wyłącznie nad Zatoką Gdańską (port w Gdyni, a ostatnio tylko Ujście Wisły). Natomiast występowanie rybitwy białoczelnej jest ograniczone do piaszczystych łach na Wiśle, rejonów ujściowych dużych rzek, żwirowni oraz rozległych plaż wzdłuż wybrzeża. Dawniej w regionie stwierdzono wyjątkowe lęgi mewy żółtonogiej, rybitwy wielkodziobej oraz popielatej.

Inwentaryzacji będą podlegały wszystkie gatunki mew *Laridae* (z wyjątkiem mew srebrzystych *Larus argentatus* gniazdujących na budynkach) i rybitw *Sternidae*.

2. Miejsca liczeń

Inwentaryzacja będzie się odbywała między innymi w koloniach objętych Monitoringiem Gatunków Rzadkich, w których liczenia są prowadzone od roku 2007. Ponadto do inwentaryzacji planujemy włączyć wszystkie znane kolonie nie objęte tym monitoringiem. W tym celu koordynatorzy Akcji powinni zdobyć od obserwatorów, z list dyskusyjnych bądź z kartotek regionalnych informacje o rozmieszczeniu tych kolonii. W oparciu o Google Earth lub Geoportal zostaną także wytypowane przez koordynatorów zbiorniki charakteryzujące się odpowiednim do gniazdowania mew i rybitw (również z rodzaju *Chlidonias*) siedliskiem (np. te, na których obecne są wyspy).

2.1 Preferencje siedliskowe mew

Mewy gniazdują w koloniach liczących od kilku do kilku tysięcy par. Zasadniają jeziora, zbiorniki w żwirowniach, stawy, a nawet większe oczka wodne. Na tych akwenach gniazda umiejscowione są na wyspach o twardym podłożu, na roślinności pływającej, w trzcinowisku, na połamanej trzcinie, na różnych elementach pływających (platformy, fragmenty mostów, korzenie itd.). W przypadku wysp najczęściej zasiedlane są te, które są słabo porośnięte krzewami i drzewami.

2.2 Preferencje siedliskowe rybitw

Rybitwy gniazdują w koloniach lęgowych składających się z kilku do kilkuset par (wyjątkowo spotyka się pary gniazdujące pojedynczo). Kolonie lęgowe rybitw bardzo często są zlokalizowane na starorzeczach, zalanych polderach, gliniankach lub innego rodzaju okresowych zbiornikach. Rybitwa rzeczna preferuje wyspy o twardym podłożu, bardzo często gniazdując na obrzeżu kolonii mew lub w miejscach luźniej zasiedlonych przez mewy, gdzie osiąga duże liczebności. W innych miejscach kolonie tego gatunku nie są liczne, a gniazda są

rozproszone. Natomiast rybitwa białoczelna zasiedla piaszczyste łachy w nurcie rzek, ujściu rzek, żwirownie oraz plaże wzdłuż wybrzeża. Z kolei rybitwa czubata obecnie gniazduje wyłącznie na piaszczystych wyspach w ujściu Wisły. Natomiast pozostałe gatunki rybitw (*Chlidonias*) gniazdują na roślinności pływającej (osoka aleosowata, grązel, grzybień, kępy turzyc), a czasem nawet na opuszczonych gniazdach perkozów.

3. Wyszukiwanie nieznanymi kolonii lęgowych

Opierając się na zachowaniu mew i rybitw stwierdzonych „przy okazji” w miejscach nieodpowiednich do gniazdowania (np. pola) można dość precyzyjnie określić gdzie może się znajdować potencjalna kolonia lęgowa. Mewy bardzo często żerują w pewnym oddaleniu od kolonii (np. do 6 km – dane własne) na polach podczas prac polowych. Obserwacja ptaków żerujących na polu w okresie lęgowym (maj, czerwiec) może dotyczyć osobników gniazdujących gdzieś w okolicy. Ptaki przelatują pomiędzy żerowiskiem i kolonią lęgową w określonym i tym samym kierunku. Należy także zwrócić uwagę z jakiego kierunku przylatują mewy na pola. Następnie w oparciu o mapy trzeba wytypować odpowiednie zbiorniki wodne znajdujące się wzdłuż azymutu, w którym lecą ptaki i skontrolować je. W celu potwierdzenia kierunku lotu mew obserwator może również zmienić swoją lokalizację przemieszczając się o kilka kilometrów i dalej obserwować ptaki.

Relatywnie rzadko stwierdza się rybitwy lecące nad lądem (pola, lasy) pozbawionym zbiorników wodnych. Obserwacje mogą dotyczyć ptaków przelotnych lub też mogących gniazdownić w okolicy. Podczas stwierdzenia w takich miejscach rybitw (głównie rybitwy rzecznej) w okresie lęgowym (maj-lipiec) należy zobaczyć czy ptak trzyma w dziobie rybę przeznaczoną dla partnerki lub piskląt. Jednak noszenie pokarmu zwłaszcza na początku sezonu lęgowego nie oznacza, że ptaki będą gniazdowały na danym zbiorniku. Zdarza się, że rybitwy rzeczne polują na zbiornikach zlokalizowanych w lesie, wśród pól, które są dość znacznie oddalone (od 6 km do 9 km – dane własne) od kolonii lęgowej. Wówczas ptaki relatywnie często przemieszczają się po stałej trasie pomiędzy żerowiskiem i kolonią lęgową. Podobnie jak w przypadku mew należy wyznaczyć kierunek lotu rybitwy i w oparciu o mapę wytypować odpowiednie do gniazdowania akweny oraz wykonać liczenie w wyznaczonym terminie.

4. Termin liczeń

Liczenie gniazd mew należy wykonać w okresie 9-31 maja. Dla mewy czarnogłowej i siwej liczenie wykonujemy tak, aby odstęp między 1. i 2. kontrolą wynosił przynajmniej 10-15 dni. Liczenie gniazd rybitwy rzecznej należy wykonać podczas 2 kontroli. Pierwsza z nich powinna się odbyć pomiędzy 21-31 maja. Drugą kontrolę należy przeprowadzić w pierwszej dekadzie czerwca, a wyjątkowo w drugiej dekadzie. Powinna ona być wykonana około 10-15 dni po pierwszym liczeniu. W przypadku rybitwy czubatej, w maju należy wykonać kontrolę miejsca koncentracji rybitw. Jeśli lokalizacja spełnia wymogi siedliskowe gatunku należy ustalić czy rybitwy wykazują zachowania świadczące o lęgach (np. toki, kopulacja). Natomiast liczenie gniazd powinno odbyć się pomiędzy 25 maja-10 czerwca. Liczenie gniazd rybitwy białoczelnej należy wykonać w trzeciej dekadzie maja i pierwszej dekadzie czerwca, a wyjątkowo w drugiej dekadzie czerwca. Terminy liczeń rybitwy rzecznej, czubatej i białoczelnej powinny być uzależnione od poziomu wody. Niekiedy całe wyspy lub ich fragmenty mogą znajdować się pod wodą (wiosenne powodzie, sztormy). Wówczas termin liczenia powinien być przesunięty do momentu zasiedlenia przez ptaki wyspy. Liczenie gniazd w takich koloniach powinno zostać wykonane w najlepszym terminie wytypowanym przez obserwatora. Liczenie w koloniach rybitw z rodzaju *Chlidonias* należy wykonać jednorazowo w czerwcu, optymalnie w połowie tego miesiąca.

Tabela 1. Terminy kontroli lęgowych mew i rybitw w dekadach.

Gatunek	Kod gatunku	Liczba kontroli	Okres kontroli	
			V	VI
Mewa czarnogłowa	LAU	2	■	
Śmieszka	LAR	1	■	
Mewa siwa	LAC	2	■	
Mewa srebrzysta	LAA	1	■	
Mewa białogłowa	LAN	1	■	
Mewa romańska	LAH	1	■	
Rybitwa czubata	STS	1		■
Rybitwa rzeczna	STH	2		■
Rybitwa białoczarna	STA	1		■
Rybitwa czarna	CN	1		■
Rybitwa białoskrzydła	CL	1		■
Rybitwa białowąsa	CHY	1		■

5. Zalecenia metodyczne

5. 1. Mewy

Wyniki liczenia mew powinny opierać się na liczbie gniazd znajdujących się w danej kolonii. W tym celu obserwator powinien skontrolować kolonię i policzyć w niej gniazda. Wymóg liczenia gniazd dotyczy tylko tych kolonii, które zlokalizowane są na wyspach o twardym podłożu, po których można się bezpiecznie poruszać. Takie wyspy są mocno wypiętrzone (wystają znacznie ponad poziom wody), porośnięte krzewami lub/i drzewami. Jeśli fragment wyspy jest niedostępny to nie ma wymogu chodzenia w tym miejscu, a wynik liczenia powinien obejmować liczbę gniazd uzyskaną podczas dokładnego liczenia oraz szacunek (liczba par) z pozostałego fragmentu kolonii lęgowej. Liczyć należy gniazda z jajami oraz z małymi pisklętami puchowymi, które siedzą w gnieździe. Sprawne liczenie gniazd jest możliwe przy udziale kilku osób liczących gniazda równocześnie na wyznaczonych powierzchniach w kolonii. Powierzchnie można wydzielić w oparciu o charakterystyczne punkty znajdujące się w kolonii.

Jeśli nie jest możliwe wejście do kolonii, można oszacować liczbę par z brzegu lub wody (np. z pontonu) na podstawie zaobserwowanych ptaków siedzących na jajach, latających i pływających przy kolonii. W celu policzenia ptaków można wykorzystać również ukształtowanie terenu (wzniesienie, z którego widać kolonię) lub wejść na drzewo. Liczenie należy wykonać dwukrotnie z minimum godzinną przerwą. Wynik dwukrotnego liczenia należy zapisać w następujący sposób: LAR134/LAR170, gdzie LAR134 to wynik pierwszego liczenia śmieszki, a LAR170 to wynik ponownego liczenia podczas tej samej kontroli. W sytuacji, gdy ptaki zerwą się do lotu w wyniku np. ataku drapieżnika wystarczy wykonać tylko jedno liczenie. Jeśli liczenie było wykonane w takiej sytuacji, gdy wszystkie lub zdecydowana większość ptaków z kolonii latała, wynik zapisujemy z dopiskiem MAX np. LAR300/MAX. Pomiędzy pierwszym i drugim liczeniem obserwator powinien lustrować (najlepiej przy użyciu lunety) cały obszar kolonii w celu wykrycia i policzenia innych rzadszych gatunków mew i rybitw.

W przypadku kontroli kolonii dużych mew (*Larus argentatus sensu lato*), o ile to możliwe, należy obejrzeć jak najwięcej dorosłych ptaków w celu wykrycia lęgowych mew białogłowych i romańskich. Oznaczanie tego drugiego gatunku jest szczególnie trudne, ale mewa białogłowa jest stosunkowo łatwa w identyfikacji (w typowych przypadkach). Stwierdzone lęgowe i prawdopodobnie lęgowe mewy białogłowe (i romańskie – wymóg weryfikacji Komisji Faunistycznej <http://www.komisjafaunistyczna.pl/>) powinny zostać jak najlepiej sfotografowane, by umożliwić późniejszą weryfikację oznaczenia. Na zdjęciach powinny być widoczne: sylwetka, kształt i proporcje dzioba, ubarwienie tęczówki oraz czarno-biały wzór na zewnętrznych lotkach pierwszorzędowych, w tym szczególnie na skrajnej, 10. lotce – najlepiej od spodu, by widać było zasięg i kształt tzw. zatoki. W tym miejscu należy zaznaczyć, że kolor nóg (nawet intensywnie żółty) nie jest cechą o znaczeniu diagnostycznym! Warto pamiętać, że PRO znajduje się poza arealami lęgowymi mewy białogłowej i romańskiej i najbardziej prawdopodobne jest stwierdzenie pojedynczych ptaków, gniazdujących w parach z mewami srebrzystymi w (dużych) koloniach tego właśnie gatunku. W razie pojawiających się niejasności dotyczących oznaczania dorosłych mew srebrzystych, białogłowych i romańskich można pytać Grzegorza Neubauera (grechuta@miiz.waw.pl), który chętnie rozwieje ewentualne wątpliwości - o ile będzie to możliwe na podstawie zdjęć.

5. 2. Rybitwy

Ocena liczby par w koloniach rybitwy rzecznej, czubatej i białoczelnej zasiedlających wyspy o twardym podłożu powinny opierać się na liczbie znalezionych gniazd. Dotyczy to kolonii, po których obserwator może bezpiecznie chodzić. Liczeniu podlegają gniazda z jajami oraz z puchowymi pisklętami, które siedzą w gniazdach (nie liczymy dołków gniazdowych, w których nie ma jeszcze zniesień; jeśli liczba takich dołków jest znaczna, warto wykonać drugie liczenie 10-14 dni po pierwszym). W sytuacji, gdy kolonia nie jest dostępna należy postępować tak samo jak w przypadku niedostępnych kolonii mew.

Kontrolę kolonii rybitw czarnych, białoskrzydłych i białowąsych należy wykonać pływając po akwenu i licząc gniazda. W celu sprawdzenia czy którakolwiek z wyżej wymienionych gatunków gniazduje na zbiorniku należy przeprowadzić obserwacje dotyczące zachowania ptaków. O gniazdowaniu rybitw świadczą obserwacje ptaków noszących pokarm lub materiał na gniazdo czy też odstraszać drapieżnika. Kumulacja takich zachowań najczęściej występuje na obszarze lub w najbliższym sąsiedztwie kolonii lęgowej - czyli zazwyczaj w najbardziej porośniętym roślinnością wynurzonym fragmencie zbiornika.

6. Standaryzacja zapisów, przekazywania danych

Wyniki kontroli zapisujemy na formularzu liczeń. Na formularzu należy notować obserwacje z jednego stanowiska lęgowego. Jeżeli podczas kontroli zostaną stwierdzone gatunki rzadkie (mewa czarnogłowa, romańska), a wejście do kolonii nie jest możliwe proszę podać kryterium lęgowości dla każdej pary osobno. W tym celu należy wykorzystać poniższe opisy kryteriów gniazdowania:

- jednorazowa obserwacja pojedynczego ptaka w kolonii lęgowej (z terytorium lub bez),
- para ptaków obserwowana w kolonii lęgowej ,
- tokująca lub kopulująca para,
- zaniepokojenie jednego ptaka lub pary wskazujące na obecność lęgu,
- budowa gniazda,
- gniazdo z jajami (podać czy wysiadywane czy niewysiadywane jeśli wiadomo),
- gniazdo z małymi pisklętami,

- pisklęta poza gniazdem lub podloty.

Siedlisko lęgowe charakteryzujemy wybierając odpowiednie opcje wpisane na karcie stanowiska. Jeśli na karcie nie ma odpowiedniej opcji (np. specyficzne siedlisko), należy zaznaczyć opcję *Inne*, a w rubryce *Uwagi* podać jego charakterystykę uwzględniając wszystkie cechy siedliska, które mogą się wydać obserwatorowi istotne. Informacje dodatkowe wpisujemy w uwagach.

Wypełnione karty stanowisk należy przesłać do 31 sierpnia. Nadesłanie danych w tym terminie umożliwi sprawne opracowanie wyników.

7. Bezpieczeństwo i zdarzenia losowe

Każdy z uczestników prac terenowych powinien zadbać o bezpieczeństwo swoje i innych osób biorących udział w inwentaryzacji. W przypadku ewentualnych wypadków w trakcie prowadzonych prac organizatorzy liczenia mew i rybitw nie ponoszą za nie odpowiedzialności. Wejście na teren prywatny należy uzgadniać z właścicielem (szczególnie istotne podczas kontroli stawów rybnych, gdzie obserwator może być traktowany przez obsługę gospodarstwa rybnego jako potencjalny kłusownik).

Jeśli zdarzenia losowe uniemożliwią Tobie wykonanie liczeń (czy też jednego liczenia), bardzo prosimy o jak najszybszy kontakt z koordynatorem.

8. Dostarczanie wyników

Po zakończeniu sezonu prosimy o szybki zwrot wypełnionych formularzy, najlepiej do końca lipca na adres Piotr Zieliński, Stacja Ornitologiczna MiIZ PAN, Nadwiślańska 108, 80-680 Gdańsk.

Wszelkie wątpliwości dotyczące niniejszego programu prosimy kierować na adres: Piotr Zieliński piotrz@miiz.waw.pl